

For den, som pusler med tanker, er vor tid ganske begivenhetsrik. Der sker meget, og der er tanker bak alt det, som sker. Samtidig gjøres tidligere tiders tanker tigjængelige for menigmand ved oversettelsr og popularisering av fremstillingsformerne. Der gjøres no'e for at flest mulig skal lære tidernes og samtidens tanker å kjenne. Det kan ligge nær å spørre : Har dette no'en hensikt ? Spiller det no'en rolle, hvad folk tidligere har tenkt eller hvad de tenker i vor tid, hvor realiteter og materie synes å gi' det enkelte menneske mere end nok å beskjeftige sig med ? Der blir liten tid til abstrakt tenkning, og de begivenheter, som møter os i det daglige liv, er såvidt håndfaste, at vi har mere end nok med å tenke på deres virkninger. Vi kan da ikke også gi' os til å beskjeftige os med de tanker, som har fremkaldt begivenheterne.

Hvis det er en tenkers hensikt å tilegne sig stor og værdifull viten, så gir ikke de store tenkerne os no'e særlig opmuntrende håp om det. Blaise Pascal sa' for 300år siden : "Vitenskapen har to ytterpunkter, som berører hverandre. Det første er den rene naturlige uvitenhet, som vi er i ved fødselen. Det andet ytterpunkt er det, de store ånder kommer til, når de har gjennomgått alt, som mennesker kan vite og finner, at de ingenting vet. Da finner de sig selv i den samme uvitenhet, som ved fødselen. - Men det er en klok uvitenhet, som kjenner sig selv. De derimot, som har forlatt sin naturlige uvitenhet og ikke har kunnet nå frem til den anden - de bærer en påsmurt farge av selvsikker vitenskap og utgør de " intelligente ". Disse vesener er til bryderi for alverden, og har feil begreper om alt mulig. De forakter verden - og foraktes av verden med rette. " Hvis det er tenkerens hensikt å vinne anerkjendelse som betydelig tenker, så får han hos Pascal heller ikke no'en særlig opmuntring til å tenke med det formål for øie.

Pascal sier : " Forfængeligheten er så ankerfast i vort hjærte, at en soldat såvel som en murersvend eller en kokk eller en indbrudstyv må ha' no'en å skryte fôr, og som kan beundre ham. Filosoferne vil ha' det de med. Og de, som skriver vil ha' ærem av å skrive god og de, som leser vil ha' æren av å ha' lest boken. Og jeg, som skriver dette har kanskje samme lyst - og kanskje de, som leser dette ----? Vi er så naraktige, at vi blir glade og lykkelige, når vi berømmes av 5 - 6 personer i vor nærmeste nærhet. "

Pascal var en av de betydeligste tenkere, menneskeheten har fostret. Han kunde ikke la' være å tenke. Han opdaget en gang, at han kunde tenke og gledet sig over det. Han fik gjennom sin tenkning utfolde de egenskaper, som bodde i ham - han kom i funktion.

Når " Hjallis " i sin tid opdaget, at han kunde fly fortære end andre, gledet ~~han~~ sig over det - og blev verdensmester på skøiter. Slik er det med alle, som opdager et anlegg hos sig selv. De dyrker det og utvikler det, og føler glede ved det. Hvis denne funksjons- gleden bare er forfængelighet, så har vi menneskef meget å takke forfængeligheten for.

I øieblikket føler jeg taknemlighet overfor den tyske professor i filosofi Karl Jaspers for 3 gjesteforelesninger, som han holdt ved Heidelberg universitet i 1950 under titelen " Fornuft og Antifor- nuft " i vor tid. Karl Jaspers tok den medisinske doktorgrad i 1908, og var en tid dosent i psykologi i Heidelberg. Fra 1921 til 1937 - da nazistene avsatte ham og drev ham ut av Tyskland - var han professor i filosofi. Han har altså en viss livserfaring både hvor det gjelder fornuft og ufornuft.

Begrepet fornuft har beskjeftiget ham fra han som ung student kom ~~ti~~ til Heidelberg, men etter et halvt århundreds erfaring i verden og ved universiteterne, vet han ikke hvad den egentlig er - sier han. Han uttrykker det slik : " ~~Årtusenens~~ Årtusenens tenkning har ikke kunnet komme tilbunds i dette omfattende filosofiske tema - det lar sig ikke utforske ved systematisk erkjendelse, men jeg skal forsøke å gi' en karakteristik: Fornuft er i bevegelse - den har ingen fast status. Den går øieblikkelig til kritisk undersøkelse av enhver nyrobret position, og står derfor i motsetning til al tilbøilighet til å unddra sig videre tenkning ved å holde på endelige og defini- tive ideer. I vanlig sprogbruk er fornuft identisk med forstand, og den tar i virkeligheten heller ikke et skritt uten forstandens hjelp. Men den går lenger end denne. Fornuft er viljen til enhet. Den vil ikke gripe til en eller anden tilfeldig enhet, men søke den virkelige og eneste enhet. Den tør ikke utelukke no'esom- helst - den er selve den grenseløse åpenhet. Fornuften vil ha' kontakt med alt, som eksisterer - og som derfor må kunne formuleres- for å bevare det og la' det komme til sin rett. "

Dette er et kort utdrag av hans karakteristik av fornuft, men muli- gens nok til å gi'den bakgrund ~~for~~, han betjener sig av i sin om- tale av et tidstypisk fenomen som marxismen.

Han sier . " I Marx's øine er historien et hele. Fra en urtilstand i tvangsfritt fellesskap med likhet for alle mennesker - men med sløve sanser og uten enhver form for teknikk utvikling - har histo- rien gått sin gang gjennom syndefallet - d.v.s. arbeidets deling, den private eiendomsrett og klasseforskjellene - frem ~~til~~ mot en veldig utvikling av viten og evner, mest beundringsverdig i burgoisiets tidsalder, som frembrakte den moderne teknikk. Og ferden vil gå videre frem til den endelige tilstand, da et fellesskap med likhet for alle blir gjenoprettet i et tvangsfritt og derfor

statsløst samfund, som igjen vil føre til en ny og hittil ^{ulig} utførelse av menneskenes muligheter og skapende evner.

Arbeidets utviklingshistorie er nøkkelen til forståelse av hele historien. For å forstå denne bevegelse må man kjenne den såkaldte dialektiske metode. Som tankeform følger den de samme lover som utviklingen selv. Gjennom omslag til sin motsetning blir alt det tilsynelatende bestående revet ut av sin ro, indtil den fuldkomne syntese i harmonisk frihet for alle er nådd. Inntil da avler enhver historisk fase selv de krefter, den skal bli overvundet av.

Alle tidligere revolutioner har bare vært omveltninger i den forstand, at en ny gruppe mennesker rev til sig makten, mens almentilstanden, produktionsforhold, arbeidsdeling, og det voldelig påtvungne arbeid med sit preg av utbytning, forble uforandret.

Den kommunistiske revolution derimot vil medføre en omveltning av selve almentilstanden og samtidig en tilsvarende forandring av mennesket selv. Mennesket vil bli helt forvandlet, og først da vil det bli istand til å skape det nye samfund. Skal man virke for denne revolution, så skal man handle riktig under den, og etter den, d.v.s. på linie med den historiske nødvendighet, og da er vitenskap uundværlig. Det er denne vitenskap, Marx gir. Han vet, hvad han kan utrette med den, når han skriver de truende ordene: Filosofene har bare fortolket verden på forskjellig vis - men det, det gjælder om, er å forandre den. Marx's innflytelse gjør sig gjældende på 3 områder, på det vitenskapelige, det filosofiske og det politiske, og Karl Jaspers anerkjender ham som meget betydelig på alle disse områder. Marx var en betydelig socialøkonomisk teoretiker, sier Jaspers, og han tilføier: Enda idag virker det inspirerende å lese hans skrifter for første gang. Marx er filosof. Han er det selv i sine vitenskapelige undersøkelser. Det er imidlertid ikke den enkelte erkjendelse, som har betydning - men helheten - og selv mener han sig å være i besiddelse av den totale innsikt. For ham er det en filosofisk tro, som kan formuleres omtrent slik: Filosofien var tidligere et ledd i ideologierne - først gjennom hans filosofiske tro blir den sann, fordi den er gått over fra å betrakte verden til å forandre verden, og fordi den nu er å betrakte som den eneste vitenskap overhodet. Med denne dobbelte forandring er det satt punktum for tidligere tiders filosofi. Hans filosofi kvitter sig også med navnet - den kalder sig materialisme. Denne materialisme kjenner ingen transcens. Verden er den eneste virkelighet - og verden er arbeidets materielle verden - intet andet. Religion er opium for folket. Han tenker alltid på den reelle virkning av enhver handling som planlegges. Han vil bort fra snakk og diskussioner." Marx er både

materialismens profet og Messias. Hans evangelium er en forgjøttelse for menigmand. Han vil det ^{maksimalt} best mulige for flest mulig."

Hvis vi på bakgrunn av Jaspers karakteristik av begrepet fornuft og hans vurdering av marxismen som eksempel, selv skal søke å danne os en mening om vor tids forskjellige begivenheter har vi et værdifuldt utgangspunkt. Den menneskelige fornuft søker enheten. Det er dens væsen. Fra tid til anden er der mennesker, som mener å ha' funnet enheten. Denne enhet utformes som totalviten og lære. Den dypfryses og avspærres mot enhver tilgang på friske og avvikende tanker. Den beskyttes med makt. Den forvandles fra lære til liv og virkelighet. Den frittstående menneskefornuft erklæres for avgått ved døden. Enheten er funnet, der søkes ikke lenger. De tanker, som danner bakgrunn for vor tids begivenheter, blev tenkt for ca. 100 år siden, og tenkerne var Karl Marx og Søren Kierkegaard. Den første henvendte sig til masserne og den siste til den enkelte. Socialisme og Eksistensialisme kalder vi idag de bevegelser, deres tanker satte igang. Den ene skapte et nytt evangelium - materialismens evangelium - den anden var urokkelig forankret i det evangelium, som op til hans tid, havde vært samfundsformende. Marx har i sin totalviten formet en endelig enhet, og hans proselyter har omgjærdet denne endelige enhet med tekniske maktmidler, som verden aldrig har sett maken til. Det minner om den katolske kirke's verdslige maktstilling i pavedømmets første 1000 år og de maktmidler, den betjente sig av til fremme av og vern om sin totalviten. "Kjetteri" var livsfarlig dengang som frittsøkende fornuft er det idag under de nye makthavere, og bruk og misbruk av maktmidler er de samme idag som dengang, hvor det gjælder å fremme materialismens evangelium. Det kristne evangelium og den individuelle fornuft er ikke lenger beskyttet av no'en verdslig makt. Det er ikke i religionens eller fornuftens navn, men i den materielle selvopholdelsesdrifts og nationalismens navn, der rustes til forsvar mot den fare, som truer den frie verden med totalviten og voldelig ensretting. Totalviten og enhetsvitenskap er historisk intet nyt fenomen - men film, radio og television har skapt nye muligheter for deres utfoldelse, både som lære og liv. "Verden" har fått øine og ører. Menneskeheten er blitt et publikum. Faren for en statisk totalviten øker ^{5/}proportionalt med utviklingen mot en verden. Fornuften er alvorlig truet. Når vi ser et ideal i en verden skjønner det ut fra den for os selvfølgelige forutsetning, at denne ene verden blir vor verden. En verden bygget på totalviten og uten en fritt søkende fornuft frykter vi. Fornuften, slik som Jaspers har karakteriseret den, er stridens gjenstand i den pågående kamp

medlem 2 verdener idag, og hans klare fremstilling er et værdifuldt bidrag til vor forståelse av dette faktum og vor egen situation.

" Frihet for frykt " er et av de store ord for tiden. Hva frykter vi ? Vi frykter den endelige enhet, som andre mener å eie, og som de vil påtvinge os. Vi frykter for tapet av den vesentligste av alle menneskerettigheter - den fritttsøkende fornuft.

" Fornuft er i bevegelse - den har ingen fast status - den er den grenseløse åpenhet " sier Jaspers. Det var denne fritttsøkende fornuft, som førte Karl Marx frem til hans slutninger for 100 år siden, og som i vor tiden inden en vesentlig del av menneskeheten, er gjort til endelig enhet og lære, - til endestation for al søkende fornuft. Den kristne kirke søkte en gang å nå det samme mål. Det var troens kamp mot den bevegelige fornuft. Dengang blev der økjæmpet på 2 plan - trosforestillinger og fornuft stod mot hinanden - idag kjæmpes der bare på et ^{le}pån - realiteternes plan - dette livs plan. Der var martyrer på begge sider i den førstnevnte kampen, både på troens og fornuftens sider. Idag er der fare for nationers og verdensdelers martyrium. Kampmidlerne har andre dimensioner. Forkjæmperne for totalviten og endelig enhet står rustet til tenderne - og de representerer også virkelig den enhet de selv har skapt - en enhet hvor diciplin råder. Den frie og bevegelige fornufts forsvarere står også rustet, men de står splittet i en rekke enheter med motstridende interesser. Deri ligger den største av alle trusler. Den kommunistiske endelige enhet er ikke bare i sin ide den fritttsøkende fornufts endestation - men den er også en virkelig maktenhet. Hvis forsvarerne av den fritttsøkende fornuft ikke kan sammensmeltes til en enhet, også hvor det gjelder makt, ser det mørkt ut. Mennesket står da i alvorlig fare for å miste den menneskerett, som har vært dets kosteligste eie.

Vor fornuftige fortrøstning er Karl Marx's eget utgangspunkt - historien. Den viser, at totalviten og totaltro aldrig er blitt stående urokket, og den viser, at alle revolutioner hittil bare har vært omveltninger i den forstand, at en ny gruppe mennesker rev til sig den verdslige makt. Vort håp er, at kommunismen, som alle tidligere ideologier, selv avler de krefter, som vil overvinde den, og at menneskets fritttsøkende ånd, som aldrig har vært og aldrig kan bli' bare materialismens tjener, trods alt vil seire.